

Zabytki Gminy Komarówka Podlaska

BUDOWNICTWO SAKRALNE

Wśród obiektów sakralnych z terenu gminy wyróżnia się zespół kościoła w Komarówce Podlaskiej. Murowany, neogotycki kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wybudowany w latach 1907 - 12 z inicjatywy ks. Jana Rudnickiego i parafian wraz z zabudową towarzyszącą wzniesioną w latach 1922 - 25: plebanią, dawną organistówką oraz Domem Ludowym tworzy spójny stylowo zespół, będący wyróżnikiem architektoniczno-przestrzennym w zabudowie osady.

W Brzozowym Kącie znajdują się dwie murowane kaplice z lat 50 - tych XX w., jednej z nich nadano ciekawą formę architektoniczną, wprowadzając portyk kolumnowy w elewacji frontowej.

Drewnianą architekturę sakralną reprezentują na terenie gminy dwa kościoły: w Przegalinach Dużych i Kolembrodach oraz kaplice w Walinnie (1877 r.), Żulinkach (ok. 1905 r.), Derewicznie (pocz. XX w.) i niewielka w Brzozowym Kącie (pocz. XX w.). Kościół rzymskokatolicki pw. Opieki NMP w Przegalinach Dużych wzniesiony został w pocz. XIX w. jako cerkiew unicka. Obiekt ten jest przykładem budowli sakralnej „typu radzyńskiego”. Cechą charakterystyczną tej grupy jest dach wspólny dla prezbiterium oraz całej nawy i babinca, które posiadają jednakową wysokość zrębu. Wybudowany w latach 30 - tych XX w., kościół pw. Nawiedzenia NMP Panny w Kolembrodach wyróżnia się rozbudowaną dwuwieżową fasadą. Przy kościele znajduje się pochodząca z 1830 r. drewniana, dwukondygnacyjna dzwonnica. Malowniczą formę posiada kaplica w Walinnie z podcieniem od frontu i sygnaturką na dachu.

PAŁACE I DWORY

Na terenie gminy znajdują się dwa założenia rezydencjonalne: w Przegalinach Dużych oraz w Żeliźnie. Rozległe założenie w Przegalinach powiązane jest z otoczeniem układem alei dojazdowych. Pałac wzniesiony w 4 ćw. XIX w., spalony w 1943 r., został odbudowany około 1959 r. Otacza go park krajobrazowy z XIX w., z czytelnym układem barokowej kompozycji przestrzennej z XVIII w. W skromniejszej postaci przetrwało założenie w Żeliźnie. Pierwotnie klasycystyczny pałac z pocz. XIX w., w wyniku gruntownej przebudowy w 1959 r. utracił cechy stylowe. W Żulinkach z dawnego założenia dworsko - ogrodowego pozostał park z aleją dojazdową. W Brzezinach w stanie szątkowym zachowały się pozostałości założenia dworsko - ogrodowego.

ZABYTKI TECHNIKI

Na terenie gminy nie występują zabytki techniki. W pocz. XX w. na tzw. Sajbudach w powiązaniu z majątkiem w Żeliźnie funkcjonowało gospodarstwo przemysłowe, które zostało zniszczone w czasie I wojny światowej w 1915 r., w Przegalinach Dużych w k. XIX w. powstała nieistniejąca dziś gorzelnia i cegielnia. Z lokalnym przemysłem wiejskim związany jest drewniany wiatrak koźlak w Brzozowym Kącie z 1945 r. W Komarówce Podlaskiej znajduje się murowany motorowy młyn z XX w.

OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Obiekty użyteczności publicznej na terenie gminy to przede wszystkim budynki oświatowe. Najstarszy zachowany budynek dawnej szkoły znajduje się w Przegalinach Dużych (1888 r.). Spośród dawnych drewnianych szkół wiejskich powstałych w pocz. XX w. zachowały się budynki w Brzozowym Kącie, Przegalinach Dużych, Worońcu, Walinnie - Sachalinie (zmodernizowany) oraz budynek szkolny w Derewicznie. W Komarówce znajdują się

budynki o zróżnicowanej funkcji publicznej: dom Spółdzielni „Jedność” (pocz. XX w.), budynek „Kasy Stefczyka” (l.30 - te XX w.), dawna łaźnia (pocz. XX w.), dawny klasztor (1935 r.), dawny budynek gminy przeniesiony z Przegalin (pocz. XX w.). Wspomnieć należy także o budynku dawnego sądu w Przegalinach Dużych (1875 r.) oraz drewnianej leśniczówce w Żeliźnie z pocz. XX w.

CMENTARZE

Znaczenie kulturowe posiadają także zabytkowe cmentarze. Do k. XVIII w. cmentarze funkcjonowały w połączeniu z kościołami parafialnymi. W XIX w. nastąpiła likwidacja cmentarzy przykościelnych i zakładanie nowych, poza obrębem zabudowy. Na terenie gminy znajdują się cmentarze wyznaniowe: rzymskokatolickie w Kolembrodach (założony jako unicki w 1837 r.), Komarówce Podlaskiej (pocz. XIX w.), Brzezinach (poł. XIX w.), Przegalinach Dużych (rzymskokatolicki, przykościelny założony w poł. XVIII w.) oraz żydowski w Komarówce Podlaskiej. Na niektórych występują dawne nagrobki. Poza cmentarzami wyznaniowymi, w Walinnie zachował się cmentarz epidemiczny z lat 1917 - 1919, na którym pozostały kamienne głazy z rytymi znakami krzyża. W lesie w Wólce Komarowskiej położony jest cmentarz wojenny żołnierzy austro - węgierskich i niemieckich z 1 wojny światowej założony w 1915 r., wyodrębniony z otoczenia wałem ziemnym, z pomnikiem w formie ściętej piramidy.

ZABYTKI RUCHOME

Większość zabytków ruchomych na terenie gminy stanowi wyposażenie świątyń. Obiekty te reprezentują różne okresy historyczne i odmiany stylowe.

Do zabytków ruchomych należą kamienne i żeliwne nagrobki z cmentarzy parafialnych. Zespół zabytkowych nagrobków z XIX i pocz. XX w. zachował się na cmentarzu w Komarówce Podlaskiej. Nieliczne nagrobki z XIX i pocz. XX w. znajdują się na cmentarzach w Kolembrodach i Brzezinach.

Cechą wyróżniającą gminę jest duża liczba kapliczek przydrożnych, malowniczo wpisujących się w krajobraz wiejski, często z zielenią towarzyszącą. Kapliczki występujące na terenie gminy reprezentują różne typy. Charakterystyczne dla regionu są murowane kapliczki dwukondygnacyjne, nakryte daszkami czterospadowymi lub dwuspadowymi. Do najstarszych należą: kapliczka w Brzezinach z 1 poł. XIX w. z rzeźbą św. Jana Nepomucena, kapliczka w Brzezinach z XIX/XX w. z rzeźbą Najświętszego Serca Jezusa, kapliczka w Walinnie z XIX/XX w. Tradycyjną formę posiadają kapliczki w Derewicznie, Walinnie, Wiskach, Woroncu, Brzozowym Kącie, Żeliźnie, Przegalinach. Niewielka murowana kapliczka kubaturowa o zwartej bryle z lat 50 - tych XX w. znajduje się przy drodze z Brzozowego Kąta do Komarówki Podlaskiej. Tradycja wznoszenia kapliczek trwała przez XIX w. do lat 50 - tych XX w. Ciekawym przykładem kapliczek drewnianych o niewielkiej formie jest kapliczka skrzynkowa zawieszona na drzewie w Przegalinach Dużych oraz kapliczka na słupie z rzeźbą Serca Jezusa w Wólce Komarowskiej.

Oddzielną grupę stanowią samodzielne figury, wśród których wyróżnia się figura św. Floriana (po 1915 r.) w Żeliźnie w formie wysokiego obelisku z rzeźbą w zwieńczeniu. Figury Matki Boskiej Niepokalanej zdobią dawne zespoły dworskie w Brzezinach (1856 r.) i Przegalinach (1910 r.). Figura Matki Boskiej (1936 r.) umieszczona jest także w Brzezinach, na skraju wsi, przy rozwidleniu dróg. W Komarówce Podlaskiej przy kościele parafialnym zlokalizowana jest figura Chrystusa Króla z 1938 r.

Na terenie gminy znajdują się liczne drewniane krzyże przydrożne, w tym krzyże „epidemiczne”. Na uwagę zasługuje ozdobny krzyż z XIX w. w Przegalinach Dużych z ramionami zamkniętymi trójlistnie. Wspomnieć też należy o ruchomościach tworzących w przeszłości wyposażenie wiejskich chałup. Zbiory obiektów ruchomych związanych z kulturą ludową regionu

przechowywane są w Izbie Regionalnej w Kolembrodach mieszczącej się w budynku tzw. Popówki. W Izbie Pamięci Narodowej w Komarówce Podlaskiej przechowywane są pamiątki związane z Komarówką i okolicznymi miejscowościami.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Obszar gminy objęty jest rozpoznaniem archeologicznym w ramach programu AZP /Archeologiczne Zdjęcie Polski/, opierającego się na badaniach powierzchniowych. Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Lokalizacja stanowisk archeologicznych na terenie gminy wiąże się głównie z dawnym osadnictwem wzdłuż historycznych traktów handlowych, wskazując na ciągłość tradycji osadniczej. Na obszarze gminy Komarówka Podlaska nie występują stanowiska archeologiczne o wyodrębnionej formie przestrzennej. Dość liczne są ślady osadnictwa pradziejowego, pochodzące z epoki kamienia, brązu i żelaza. Najstarsze znaleziska archeologiczne pochodzą z paleolitu schyłkowego (starszej epoki kamienia) w Komarówce Podlaskiej. Stanowiska datowane na mezolit zarejestrowano w Komarówce Podlaskiej, Brzozowym Kącie. Ślady osadnictwa z okresu neolitu odnaleziono w Przegalinach Dużych. Liczne są stanowiska z okresu brązu i żelaza. Odnotowano nieliczne stanowiska z okresu starożytności.

Do najciekawszych zabytków archeologicznych należy obozowisko z wczesnej epoki brązu w Derewicznej, osada kultury amfor kulistych w Komarówce Podlaskiej, wiązana z kulturą przeworską osada w Przegalinach Dużych oraz osady łączone z kulturą łużycką w Kolembrodach i Przegalinach Dużych.

DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego są wartości niematerialne. Pojęcie „niematerialnego dziedzictwa kulturowego” definiuje Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, zgodnie z którą są to: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”.

Ochrona dziedzictwa niematerialnego powinna polegać na jego utrwaleniu, zachowywaniu i przekazywaniu następnym pokoleniom. Szczegółowa analiza stanu dziedzictwa niematerialnego gminy wykracza poza zakres niniejszego opracowania, jednak do pełnego zobrazowania krajobrazu kulturowego gminy niezbędne jest wskazanie także elementów dziedzictwa niematerialnego obszaru. Są to m.in.: historyczne nazwy miejscowości dziś nie funkcjonujące np. Królewskie Brody (obecnie Kolembrody), tradycyjne i historyczne nazwy miejscowe funkcjonujące w lokalnych społecznościach wiejskich np. „Czasza”, „Smolarnia”, „Brodacz”, „Osmalona Osa”, „Czapków Gaj”, „Krynica”, „Bagno Książęce”, „Pożarnica”, legendy związane z nazwami miejscowości np. Komarówka, znane postacie np. Stanisław Samuel Szemiot, Aleksander Oleszczuk „Podlaski Kolberg”, postacie zasłużone dla lokalnych społeczności np. ks. Jan Rudnicki związany z Komarówką Podlaską, kult świętych – sanktuarium w Kolembrodach z cudownym obrazem Matki Bożej Kolembrodzkiej z kultem sięgającym XVII w., miejscowe zwyczaje i obrzędy kultywowane przez mieszkańców, muzyka, lokalne wyroby spożywcze, a także charakter miejscowego budownictwa wiejskiego. Szczególne znaczenie dla utrzymania ciągłości kulturowej i tożsamości lokalnych społeczności wiejskich ma kultura ludowa i tradycyjna obrzędowość.

Na terenie gminy zadania z zakresu utrwalania, upowszechniania i promocji dziedzictwa niematerialnego prowadzi Gminne Centrum Kultury. Ważnymi, promującymi folklor i kulturę ludową regionu wydarzeniami są m.in. Powiatowe Spotkania z Piosenką Ludową w Komarówce Podlaskiej, Powiatowe Spotkania z Folklorem i Dobrym Humorem w Przegalinach Dużych, Regionalny Kiermasz Sztuki Ludowej w Kolembrodach, Biesiada Ludowa w Przegalinach Dużych, dożynki gminne